

Research Paper

Studying the Effect of Architectural and Urban Planning Regulations on the Physical Structure of Banks in Iran

Behrang Bolouhar: Ph.D. Candidate, Faculty of Civil, Architecture and Art, Science and Research branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Farah Habib*: Professor, Faculty of Civil, Architecture and Art, Science and Research branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Razieh Labibzadeh: Assistant Professor, Faculty of Civil, Architecture and Art, Science and Research branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Received: 2023/08/14

Accepted: 2023/10/28

PP: 95-108

Use your device to scan
and read the article
online

Keywords: Bank, Public Buildings, Rules and Regulations, Architecture and Urban Planning, Social Interactions.

Abstract

The relationship between architecture and urban planning with social interactions has attracted the attention of many researchers in the field of architecture and urban planning, and social interactions also affected by the political situation, followed by the rules and regulations governing the society. The purpose of this research is to investigate the impact of some regulations and rules related to the field of architecture and urban planning on the physical structure of office buildings, which has been previously been studied in relation to banks. The tools used in this research were library studies about the contemporary architecture of Iran and the rules and regulations of architecture and urban planning, in parallel with conducting field surveys, which included a questionnaire regarding the status of such buildings at the level of cities. The type of research is descriptive-analytical, and in terms of its objective, it will be classified as applied research. The findings are based on the analysis of the relationship between the studied variables (rules and regulations as independent variables and the body of the bank as a dependent variable) using logical reasoning and statistical analysis using SPSS software and Friedman's test. The results of this study show the impact of three components of national building regulations with an average impact of 2.4, urban development and urban development regulations with an average of 2.25 and regulations related to respecting the rights of the disabled with an average of 1.35 from the respondents' point of view on the physical structure of banks. Finally, the suggestions made by the authors have presented in four axes in order to influence as much as possible the rules and regulations governing the development of public buildings on increasing the quality of such spaces.

Citation Bolouhar, B., Habib, F., & Labibzadeh, R. (2025). **Studying the Effect of Architectural and Urban Planning Regulations on the Physical Structure of Banks in Iran.** *Journal of Regional Planning*, 15(59), 95-108
<https://doi.org/10.30495/jzpm.2023.32262.4264>

*. **Corresponding author:** Farah Habib, **Email:** frh_habib@yahoo.com

Extended Abstract

Introduction

Since banks are among the richest social institutions from the point of view of their organizational position, which have the most significant and frequent buildings in the cities, also in terms of goals and performance, they are directly related to a wide range of They are members of the society, it is very important to address their architectural issues. The tool for gathering information in this research is library and documentary studies about the history and contemporary architecture of Iran, in parallel with field observations of the current state of such buildings in Tehran. The texts related to the history and contemporary architecture of Iran have been examined with a descriptive approach during the past six decades and using content analysis, economic, cultural and social events, which led to the emergence and physical transformations of administrative buildings and subsequently the urban landscape has been explained.

Methodology

From the point of view of the nature and purpose of this research, it is of an applied type, which sought to find an answer to the research question with a descriptive-analytical approach and by using the tools of library studies and conducting field surveys, including questionnaires. The designed questionnaire includes thirty questions in three areas related to variables: national building regulations that overlap to some extent with the publications of the Program and Budget Organization, urban development criteria and plans, and criteria related to the observance of the rights of disabled and disabled people as The influential variables are designed and the influencing variable is also the physical structure of the banks. According to the latest information published on the central bank's website, the country's banks include 29 banks, including state-owned commercial banks, state-owned specialized banks, non-state-owned banks, and Qarz al-Hasna, each of which has several branches. The statistical population of this research consists of four national banks. (state commercial with 3328 branches), agriculture (state specialized with 1914 branches), Aindeh (non-state with about 276 branches) and export (semi-state with 1975 branches) were selected

in the city of Tehran (north and center of the city). The number of sample people, equal to 100 people. Validity assessment of the questionnaire items was confirmed by some experts in the field of architecture and urban planning, and the reliability of the questionnaire was also calculated by Cronbach's alpha coefficient of 0.906, indicating the internal consistency of the questionnaire.

Results and Discussion

Since the general purpose of the present research is to investigate the impact of architectural and urban planning rules and regulations on the body of banks as one of the most popular administrative uses and since these institutions are considered as modern capitalist institutions, the main activity and Their dispersion takes place in big cities, therefore Tehran city, as the capital of the country, which includes the most populated city with the most administrative and commercial activities, has been the best option for choosing the statistical population in the mentioned research field. Also, due to the accumulation of money and wealth in the geographical north and the city center, these two areas were considered for the selection of the respondents. According to the collected data, in order to analyze the average descriptive statistics of the research variables, it is observed that the National Building Regulations variable has the highest average value, which indicates its greater impact on the physical structure of banks from the point of view of the respondents. In the next place, the criteria of urban development and urban development are placed, and finally, the criteria related to respecting the rights of the disabled and disabled people have had the least impact on the physical structure of the banks. Finally, the ranking of the variables as described in Table 10 and the Friedman test for ranking the averages obtained from the mentioned variables are summarized in Table 11. The obtained significance level is less than 0.01, which indicates the difference in the averages obtained for the variables, in other words, from the point of view of the respondents, the factors affecting the physical structure of the banks have different ratings from the perspective of the investigated characteristics. Are.

Conclusion

Finally, the following suggestions are presented in order to make the rules and regulations governing the development of public buildings as effective as possible on increasing the quality of such spaces as follows:

1- Considering that among the objectives of the regulations are ensuring safety and increasing reliability, proper utilization and effectiveness, comfort and improvement of living conditions, health, sustainable development and economic considerations, compliance with the appropriate safety margin (not higher than required)) especially in buildings designed for public and government institutions, will guarantee the realization of the mentioned goals from the point of view of profitability, sustainable development and economic considerations.

2- Due to the development of regulations and rules on a national scale, the proposed clauses and rules are stated in general terms and special regional conditions such as geographical location, weather conditions and regional considerations have not been emphasized in it.

While the need for local studies in the fields of energy, building maintenance, materials and new technologies seems necessary in some regions of the country.

3- The need to check the appropriateness of the mechanism and works, as well as the weaknesses in the process of executive guarantee and monitoring the compliance of the plans and buildings with the provisions of the notified rules and regulations, are among the other challenges in this field. Therefore, avoiding the application of personal tastes and continuing to review and update the rules is a useful help to reduce problems in the implementation process.

4- Finally, the multiplicity of institutions related to the issue and the lack of a single and aligned procedure, as a result of conflicts in the established rules and regulations or parallel work by different organizations, have resulted in problems in the establishment of comprehensive rules and regulations that align the regulations. It will be a solution to some extent by reducing and simplifying the custodian.

مقاله پژوهشی

مطالعه اثرگذاری مقررات معماری و شهرسازی بر ساختار کالبدی بانک‌ها در ایران

بهرنگ بلوهر: دانشجوی دکتری معماری، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
فرح حبیب*: استاد گروه شهرسازی، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
راضیه لیبب زاده: استادیار گروه معماری، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

ارتباط بین معماری و شهرسازی با تعاملات اجتماعی، مورد توجه بسیاری از پژوهشگران حوزه معماری و شهرسازی بوده و تعاملات اجتماعی نیز تاثیر یافته از اوضاع سیاسی و به دنبال آن قوانین و مقررات حاکم بر جامعه است. از آنجاییکه قوانین و مقررات به منظور سامان بخشی و پرهیز از در هم آمیختگی در جامعه تدوین می‌گردند، هدف این پژوهش بررسی تاثیر برخی مقررات و ضوابط مرتبط با حوزه معماری و شهرسازی بر سامان بخشی فضایی بانک‌ها به عنوان یکی از پر کاربردترین کاربری‌های عمومی است. لذا پرسش پژوهش اینگونه مطرح گردیده که: ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی چه تاثیری بر ساختار کالبدی بانک‌ها داشته است؟ ابزار مورد استفاده در این پژوهش، مطالعات کتابخانه‌ای پیرامون معماری معاصر ایران و ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی در متون و اسناد موجود، به موازات انجام پیمایش‌های میدانی از جمله پرسشنامه در خصوص وضعیت موجود این گونه بناها در سطح شهرها بوده است. نوع پژوهش توصیفی-تحلیلی است و از منظر هدف در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار خواهد گرفت. یافته‌ها در راستای واکاوی ارتباط متغیرهای مورد مطالعه (ضوابط و مقررات حاکم به عنوان متغیرهای مستقل و کالبد بانک به عنوان متغیر وابسته) با استفاده از استدلال منطقی و تحلیل آماری با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون فریدمن ریشه‌یابی گردیده است. نتایج حاصل از این مطالعه تاثیر سه مولفه مقررات ملی ساختمان با میانگین تاثیر ۲/۴، ضوابط توسعه شهری و شهرسازی با میانگین ۲/۲۵ و ضوابط مربوط به رعایت حقوق معلولین با میانگین ۱/۳۵ را از دید پاسخ‌دهندگان بر ساختار کالبدی بانک‌ها داشته است. در نهایت پیشنهادت مطرح شده از سوی نویسندگان در چهار محور به منظور اثرگذاری هر چه بیشتر ضوابط و مقررات حاکم بر توسعه بناهای عمومی بر افزایش کیفیت اینگونه فضاها، ارائه گردیده است.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶

شماره صفحات: ۹۵-۱۰۸

از دستگاه خود برای اسکن خواندن

مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

واژه‌های کلیدی:

بانک، بناهای عمومی، ضوابط و مقررات، معماری و شهرسازی، تعاملات اجتماعی.

استناد: بلوهر، بهرنگ؛ حبیب، فرح و لیبب‌زاده، راضیه (۱۴۰۴). مطالعه اثرگذاری مقررات معماری و شهرسازی بر ساختار کالبدی بانک‌ها در ایران. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۵(۵۹)، ۹۵-۱۰۸. <https://doi.org/10.30495/jzpm.2023.32262.4264>

مقدمه

از آنجاییکه بانک‌ها از منظر جایگاه سازمانی در زمره ثروتمندترین نهادهای اجتماعی بوده که شاخص‌ترین و پرتکرارترین ساختمان‌ها را در سطح شهرها به خود اختصاص داده‌اند همچنین از نظر اهداف و عملکرد نیز در ارتباط مستقیم با طیف گسترده‌ای از افراد جامعه می‌باشند، پرداختن به موضوع معماری آن‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است. از طرفی تاثیر شاخص‌های اجتماعی به ویژه ضوابط و مقررات حاکم بر هر گستره بر شکل‌گیری فضاهای زیستی و فعالیت مردم آن ناحیه موضوعی است که از دیر باز مورد توجه حاکمیت‌ها بوده است، لذا این نوشتار به دنبال یافتن پاسخ برای چگونگی تاثیر ضوابط و مقررات شهرسازی بر شکل‌گیری کالبدی بناهای اداری دوران مدرن در ایران است و به عنوان نمونه موردی ساختمان بانک‌ها که از منظر گستردگی و تنوع در زمره شاخص‌ترین کاربری‌های اداری است، انتخاب گردیده است. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی پیرامون تاریخ و معماری معاصر ایران به موازات مشاهدات میدانی از وضعیت موجود این گونه بناها در سطح شهر تهران است. برای اعتبار بخشی به نتایج حاصل از این پژوهش پرسشنامه‌ای مرتبط با متغیرهای مورد مطالعه تنظیم گردیده و نتایج نهایی ترکیبی از تحلیل محتوایی و سنجش‌های آماری است. متون مرتبط با تاریخ و معماری معاصر ایران با رویکردی توصیفی، طی شش دهه گذشته مورد بررسی قرار گرفته و با استفاده از تحلیل محتوایی، رویدادهای اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، که منجر به پیدایش و تحولات کالبدی بناهای اداری و در پی آن سیمای شهری شده، تشریح گردیده است. همچنین با نگاهی مختصر به ضوابط و مقررات حوزه شهرسازی، با در نظر گرفتن اهداف مترتب بر تدوین این مقررات، کارآمدی یا ناکارآمدی آن‌ها بر سامان بخشی کالبدی بناهای اداری، مورد بررسی قرار گرفته است.

پیشینه تحقیق و مبانی نظری

از مهمترین منابعی که در محدوده موضوعی پژوهش حاضر پرداخته اند، آثار تالیفی در حوزه تاریخ و معماری معاصر ایران است که علاوه بر تشریح و بیان اوضاع و احوال سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در دوران معاصر، تبار شناسی اقتصاد، فرهنگ و هنر همچنین روند شکل‌گیری معماری و شهرسازی معاصر را مورد نقد و بررسی قرار داده اند. علاوه بر آن برخی ضوابط و مقررات مرتبط با حوزه ساخت و ساز نیز از جمله شاخص‌ترین تلاشها در راستای انسجام بخشی به مقوله کالبد شهرها بوده که در سنوات گذشته پایه گذاری شده و به فراخور نیازهای روز به دفعات مورد بازنگری قرار گرفته است. تعدادی از منابع نوشتاری که در پژوهش حاضر نیز از آنها استفاده شده، در جدول ۱ دسته بندی گردیده است.

جدول ۱- گزیده‌ای از منابع نوشتاری مرتبط با موضوع

منبع	عنوان	مؤلف/مؤلفین	موضوع
کتاب	تاریخ ایران مدرن	یرواند آبراهامیان	تحلیل رویدادها، شخصیت‌ها، ایدئولوژی‌ها و تحولات تاریخی ایران از آغاز قرن ۱۹ تا انقلاب اسلامی در ۵ فصل ارائه گردیده است
	کتاب ایران: تاریخ هنر	حبيب اله آيت اللهی	بررسی تاریخ هنر ایران (شامل معماری، نقاشی، مینیاتور، فرش و...) از دوره باستان تا قرن بیستم در ۴ فصل صورت پذیرفته است
	معماری معاصر در ایران از ۱۳۰۴ تا کنون	امیر بانی مسعود	به بررسی تاریخچه معماری معاصر ایران، اهمیت آن در توسعه و شکل‌گیری فرهنگ با معرفی نام‌های برجسته معماری معاصر و نمونه‌هایی از آثار آن‌ها پرداخته است.
مقاله	سبک‌شناسی و مبانی نظری در معماری معاصر ایران	وحید قبادیان	به طرح و مفهوم‌سازی، مدل‌سازی، تحلیل و بررسی سبک‌های معماری معاصر ایران و تأثیرات فرهنگی و اجتماعی بر آن پرداخته شده است.
	مقدمه‌ای بر برخی عوامل تأثیرگذار بر معماری معاصر ایران در فاصله سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷	ناصر ثبات ثانی	به بررسی عواملی مانند شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، تغییرات جمعیتی و شهرنشینی، تحولات صنعتی و فناوری بین سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ پرداخته و تأثیر این عوامل بر معماری معاصر در ایران را بیان نموده است.
	مقایسه برخی مؤلفه‌های محیطی مؤثر بر ابعاد استاندارد در فضاهای اداری	آزاده فرزادپور و مصطفی کیانی	به بررسی مؤلفه‌هایی مانند: دما، نور، رنگ صدا و اندازه همچنین تأثیر آن‌ها بر استانداردسازی فضاهای اداری پرداخته است.
	ریشه‌های گسست و گمگشتگی فرهنگی در معماری معاصر ایران	منوچهر معظمی و عیسی حجت	به بررسی تأثیر فرایندهای تاریخی، فرهنگی و اجتماعی بر معماری معاصر ایران پرداخته و به تأثیر فرهنگ و هویت محلی در معماری و رویکردهای جدید در طراحی و ساخت معماری اشاره می‌نماید.

منبع	عنوان	مؤلف/مؤلفین	موضوع
	تبیین تأثیر اندیشه‌های نوگرایانه بر فرآیند معماری به سبک مدرن بین‌المللی در ایران و ازبکستان	نازنین اسلامی، فریبا البرزی و حسین سلطانزاده	بررسی تطبیقی دو کشور ایران و ازبکستان از منظر قرارگیری در موقعیت نوسازی و مدرنیزاسیون و خروج از دیدگاه‌های تاریخی در مقوله معماری
	بررسی تفکرات اجتماعی مؤثر بر تغییرات بافت کالبدی-فضایی شهرها با تأکید بر معماری دهه قبل و بعد از انقلاب ۱۳۵۷ از منظر تألیفات معاصر	علیرضا جزء پیری، مهرداد متین، کاوه بذرافکن	درباره تفکرات اجتماعی و فرهنگی و تأثیر آن‌ها بر تغییرات فضایی-کالبدی شهرها با تمرکز بر معماری دهه قبل و بعد از انقلاب ۱۳۵۷ نوشته شده است.
	تحلیلی بر مؤلفه‌های بنیادین حقوقی در مقررات شهرسازی کشورهای پیشرو	محمدعلی جلالی نسب، افشین جعفری	شناخت محورها و پایه‌های حقوقی و قانونی جهت‌دهنده به مقررات شهرسازی در کشورهای توسعه یافته
	واکاوی تأثیر ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری بر سازمان کالبدی محله	مهدی علیلو، مرتضی میرغلامی و پرینا هاشم پور	سنجش و ارزیابی تأثیر ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری بر توسعه کالبدی محلات شهری
	امکان زندگی معنادار در کلان شهرهای جدید با تأکید بر معماری مدرن	حنانه پروین، امیرعباس علی زمانی	پاسخ به پرسش: معماری مدرن دارای چه ویژگی‌هایی است و این ویژگی‌ها چگونه بر معنای زندگی تأثیر گذارند؟
	بحثی پیرامون فضا در ساختمان‌های اداری (نشریه ۴۹)	امیرحسین افراسیابی سفیددشتی	به منظور تدوین مجموعه‌ای برای راهنمایی طراحی و اجرای ساختمان‌های اداری از طریق دفتر تحقیقات استانداردهای فنی سازمان برنامه و بودجه در سال تدوین گردید. ۱۳۵۴
نشریات و ضوابط و مقررات	راهنمایی برای اجرای ساختمان بناهای اداری (نشریه ۶۷)	امیرحسین افراسیابی	معیارهایی که بیشتر معطوف به جوانب کمی تولید معماری بود و در سال ۱۳۶۵ توسط دفتر تحقیقات و معیارهای فنی وزارت برنامه و بودجه تدوین گردید.
	ضوابط طراحی ساختمان‌های اداری (نشریه ۱۷۸)	معاونت امور فنی دفتر امور فنی و تدوین معیارها	این دستورالعمل که در سال ۱۳۷۷ توسط سازمان برنامه و بودجه و وزارت مسکن و شهرسازی بصورت مشترک تدوین گردیده، ضمن معرفی فضاهای یک ساختمان اداری، سطوح زیربنای خالص و ناخالص، جمعیت اداری از منظر رده‌بندی شغلی و معماری و سرانه‌ها را تشریح نموده است.
	مقررات ملی ساختمان	دفتر امور مقررات ملی ساختمان وزارت مسکن و شهرسازی	در ۲۲ مبحث به مسائل فنی، ایمنی و نگهداری ساختمان‌ها و مواد و مصالح سازنده آن‌ها پرداخته است و از سال ۱۳۷۷ تا کنون برخی مباحث آن به دفعات مورد بازنگری و بروزرسانی قرار گرفته است.
	مجموعه کتاب‌های آبی معماری و شهرسازی راهنمای اقدامات فوری مناسب‌سازی مراکز اداری برای جانبازان و معلولان	مرکز تحقیقات راه، مسکن و شهرسازی به سفارش اداره کل مناسب‌سازی بنیاد شهید (سپهیل قدیری)	ضوابط و استانداردهای مورد نیاز برای استفاده افراد خواه از فضا و تجهیزات اماکن و محیط‌های عمومی شهری را ارائه نموده است.
	مقررات ملی ساختمان کشور جایگاه، شرایط تدوین و ترویج (ویرایش دوم)	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	تطبیق مقررات ملی ساختمان با سایر ضوابط و استانداردهای موجود در کشور به همراه توصیه‌هایی در راستای بروزرسانی آن همچنین توضیحی اجمالی پیرامون آیین‌نامه‌های ساختمانی در اروپا و ایالات متحده
	اظهار نظر کارشناسی درباره: مبحث ۲۲ گانه مقررات ملی ساختمان	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	پیشنهادهایی جهت افزایش کارآمدی مقررات ملی ساختمان با بهره‌گیری از نظرات اساتید، محققان و سازمان‌های ذی صلاح با نگاهی اجمالی به آیین‌نامه‌های ساختمانی سایر نقاط دنیا

پژوهش حاضر، چارچوبی را شامل می‌گردد که در آن روند شکل‌گیری ساختار کالبد فیزیکی بانک‌ها که نمونه موردی مناسبی از بناهای مدرن در ایران هستند، تحت تأثیر مقررات معماری و شهرسازی مورد بررسی قرار گرفته است.

بناهای اداری با کاربری‌های نوین

دوران مدرن در ایران با به سلطنت رسیدن پهلوی اول و ایجاد گرایش‌های جدید فرهنگی و اجتماعی، با الگوبرداری از کشورهای اروپایی، آغاز و جریان‌ات یاد شده منجر به تغییرات چشمگیر در سبک زندگی همه افراد جامعه در سطوح مختلف گردید. مدرنیسم که تا قبل از دوره پهلوی محدود به محیط دربار و داخل کاخ‌ها بود، با رسوخ به درون جامعه سنتی، فراگیر شد.

«دهه‌های چهل و پنجاه، سالهای جهش به پیش در همه زمینه‌ها بود، ... زیربنای مدرن تهران از سالهای ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ شکل گرفت و توسعه پیدا کرد، در این سال‌ها بود که تهران با ساخت چندین هتل بزرگ، بیمارستان، بانک، مراکز اداری و تجاری و یک تالار اپرا به

متروپولی بین‌المللی تبدیل شد» (Shayegan, 2016: 121). برگزاری کنگره‌های تخصصی معماری، توجه به جنبه‌های جدیدی مانند دیدگاه‌های اجتماعی را در طرح‌های معماری مطرح نموده و لزوم توجه به ارزش‌های ملی و بومی نمود یافت.

ورود مصالح نوین مانند سیمان و آهن در صنعت ساخت و ساز، محدودیت‌های روشهای اجرایی سنتی را از پیش روی معماران برداشته و راه را برای بروز خلاقیت در آفرینش فضا هموارتر نمود. «اگرچه بخش خصوصی نقش عمده‌ای در گسترش و تهیه مصالح با استانداردهای جدید را داشت، اما برای سرمایه‌گذاری در کارخانه‌هایی مانند سیمان، گچ و ذوب آهن شدیداً محتاج مساعدت‌های دولت بود... در ساختمان‌های بزرگ آجر نقش دیوار جداکننده داشت و به مرور زمان استفاده از شیشه و آهن در ساختمان‌های بزرگ تهران و نماهای بانک‌ها، با الهام گرفتن از تکنولوژی مدرن جا پای خود را در ساخت و ساز کشور باز و صورت معماری در خیابان‌های تهران مملو از این نماها شد» (Sabatsani, 2013: 55).

تعاملات بیش از پیش با کشورهای پیشرفته و به ویژه اروپا، تجدد خواهی و ایجاد ساختارهای نوینی مانند: ادارات دولتی، دانشگاه، بانک، پست، راه‌آهن و غیره را در پی داشت، تمایل حاکمیت برای نمایش اقتدار خود از طریق برپایی ساختمان‌های شاخص و با اہت مرتبط با کاربری‌های جدید و بسیاری از عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موجب پیدایش بناهایی در سطح کلان شهرها و به ویژه پایتخت گردید که تا آن زمان در کشور تجربه نشده بود. همچنین عمومیت یافتن پدیده‌های جدید تکنولوژی مانند اتومبیل، موجب تغییر مقیاس خیابان‌ها و تغییر بافت شهری شد. شاید بتوان از موارد زیر به عنوان مهمترین عوامل موثر در اعمال نگرش‌های جدید یاد نمود:

۱) الگوبرداری مستقیم از ساختمان‌های مشابه در خارج از کشور. (بناهای جداره میدان حسن‌آباد تهران و ساختمان تلگراف‌خانه در جداره میدان توپخانه نمونه‌هایی از این دست بودند).

۲) بهره‌گیری از کارشناسان و متخصصین خارجی مانند آندره گدار^۱ ماکسیم سیرو^۲ و رولان مارسل دوپرول^۳ فرانسوی، نیکلایمارکوف روسی و هاینریش آلمانی. «این در حالی بود که به علت تحول نداشتن نظام آموزشی سنتی حاکم و ناتوانی کشور در تربیت متخصصان آشنا به نیازهای جدید، به حضور متخصصان و مستشاران غربی در دو حوزه اجرای پروژه‌های تخصصی و تربیت متخصصان داخلی، نیاز جدی بود» (Hassanpur, 2017: 134). بنای صندوق پس انداز ملی واقع در خیابان فردوسی که به عنوان اولین ساختمان بانک ملی و در زمره باشکوه‌ترین بناهای عمومی احداث گردید توسط هاینریش آلمانی طراحی گردید.

۳) پرورش نیروهای متخصص داخلی که عموماً برای فراگیری دانش به مراکز آموزشی و دانشگاه‌های خارج از کشور اعزام گردیده و در بازگشت مشغول کار در ادارات دولتی شده و یا طراحی ساختمان‌های مهم دولتی را عهده‌دار گشتند. کریم طاهرزاده بهزاد، محسن فروغی ارطان هوانسیان از مهم‌ترین این افراد بودند. طراحی بسیاری از ساختمان‌های شعب اصلی بانک ملی توسط محسن فروغی (تصاویر ۲ و ۳)، همچنین ساختمان‌های شعب اصلی بانک سپه توسط وارطان هوانسیان (تصویر ۳) نمونه‌های بارزی از این دست می‌باشند.

۴) شاید بتوان از گسترش پژوهش در معماری به عنوان عامل چهارمی در حرکت بسوی معماری مدرن در ایران یاد نمود. جریان‌های فرهنگی همچون: تاسیس انجمن آرشیوتک‌های دیپلمه ایران در سال ۱۳۲۳، راه‌اندازی نخستین مجله تخصصی با عنوان آرشیوتک و حضور نشریات تخصصی خارجی و برگزاری کنگره‌های بین‌المللی در ایران نمونه‌هایی از نخستین فعالیت‌های پژوهشی معماری در ایران بوده‌اند. «حضور معماران برجسته جهانی در کنگره‌های بین‌المللی معماران که ابتدا در اصفهان ۱۳۴۹ و دومی در شیراز در مهرماه سال ۱۳۵۳ در تخت جمشید برگزار شد و سومی که یکی از نادرترین همایش‌های معماری جهان به شمار می‌رفت، کنگره بین‌المللی زنان معمار جهان برای اولین بار در مهرماه ۱۳۵۵ در رامسر با حضور آلیسون (اسمیتسون) و پیتر اسمیتسون اتفاق افتاد» (Sabatsani, 2013: 56).

البته پیش‌تر در دوران قاجاریه نیز سفرهای ایرانیان به کشورهای غربی و دیدار جاذبه‌های آنجا از بالاترین سطوح اجتماعی (شاه) تا مردم عامه که برای تحصیل یا انجام امور تجاری و گردشگری عازم می‌گردیدند، آغاز گردیده بود. «ذوق معماران ایرانی از آمیزش دو دیدگاه معماری ایران و باختر زمین، مجموعه‌های دلپسندی را پدید آورده بود. بناهای مشهور دولتی مانند کاخ صاحبقرانیه در نیاوران، تالار بزرگ کاخ گلستان و... از آن جمله‌اند. البته این بناها محدود به کاخ‌ها و بناهای اشراف نبودند، بلکه مراکز تجاری مانند تیمچه‌ها را نیز شامل می‌شدند (تیمچه حاجب الدوله، صدر اعظم، مهدیه و...)» (Ayatollahi, 2001: 300). از نخستین فعالیت‌های پولی و صرافانی در شکل نوین آن در ایران در تیمچه‌ای موسوم به اکبریان شکل گرفت. این تیمچه واقع در بازارچه عودلاجان بود و صنف زرگرها و صراف‌ها در آن مشغول کار بودند. این

¹ Andre Godard

² Maxime Siroux

³ Roland Marcel Dubrulle

تیمچه به نخستین بانک رهنی ایران تغییر کاربری داد و مردم می‌توانستند با گرو گذاشتن وسایل با ارزش خود، از این بانک پول قرض بگیرند

شکل ۱- بانک ملی شعبه بازار تهران، طرح محسن فروغی Reference: units.bmi.ir

شکل ۲- بالا: بانک ملی شعبه شیراز، پایین: بانک ملی شعبه تبریز طرح محسن فروغی

شکل ۳- سمت راست: بانک سپه شعبه اصفهان، وسط: بانک سپه شعبه مرکزی در خیابان سپه تهران، سمت چپ بانک سپه شعبه

بازار تهران طرح وارطان هوانسیان Reference: aoapedia.ir

عوامل اجتماعی موثر بر ساختار کالبدی بناهای عمومی

افزایش جمعیت و مهاجرت: افزایش جمعیت به موجب ارتقای سطح سلامت، رفع قحطی و بیماری‌های واگیردار از رویدادهای اجتماعی شاخص دوران مدرن در ایران بود. عدم توزیع عادلانه درآمد و زمین، علی‌رغم انجام اصلاحات ارضی در دهه ۴۰، مهاجرت روستائیان به شهرها را به دنبال داشت که این مهاجرت مشکلات پیش‌بینی نشده‌ای را برای جامعه شهری در پی داشت و موجب تغییر و تحولات قابل توجهی در معماری و شهرسازی گردید. به موازات رونق اقتصادی و صنعت ایجاد شده که در خدمت شهرهای بزرگ بود، سکونت‌گاه‌هایی با نازل‌ترین کیفیت و امکانات در حومه شهرهای بزرگ شکل گرفت (Bani-Masud, 2015:336).

انقلاب سال ۵۷ در زمانی بوقوع پیوست که برای نخستین بار در تاریخ ایران، جمعیت شهری از ۵۰ درصد کل جمعیت کشور گذشت و شهرنشینی وجه غالب حیات اجتماعی ایرانیان شد (Alizadeh And GHaderi, 2015: 155). در این ایام با توجه به فقدان نظام تعریف شده مدیریت شهری، مهاجرت روستائیان به شهرها با هدف کارایی و دست یافتن به زندگی بهتر در مقیاسی وسیع‌تر ادامه یافت و ساخت و ساز شهری نیز بدون پیروی از الگویی مناسب استمرار یافت. با رشد سرسام‌آور و بدون برنامه شهر، مسکن شهری در سال ۱۳۵۹ به بحران تبدیل شد (Moazemi And Hojjat, 2018:106). در کنار مهاجرت روستائیان به شهرها، افزایش زاد و ولد و ورود اتباع خارجی نیز از دیگر عوامل تشدیدکننده حاشیه‌نشینی و گسترش حلیی‌آبادها به عنوان یکی از اصلی‌ترین چالش‌های معماری و شهرسازی بود. صاحب‌نظران و مسئولان

برای مبارزه با این پدیده شوم، احداث شهرهای جدید در نزدیکی شهرهای بزرگ را در دستور کار قرار دادند. در این مقطع زمانی دولت دیگر مشوق رشد جمعیت نبوده و از اولویت دادن به خانواده‌های دارای دو فرزند سخن گفت (Abrahamian, 2008).

افزایش ثروت: در اواخر دهه ۴۰ و به دنبال افزایش قیمت نفت، درآمد دولت رو به فزونی نهاده و در پی آن تولید برخی کالاهای مصرفی مورد نیاز بازار داخلی در برنامه دولت قرار گرفت، بنابراین ایران به دنبال سرمایه‌گذاری‌های دولتی هنگفت، در سال‌های ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۵ شاهد انقلاب صنعتی کوچکی بود (Ansari, 2016:68). رونق اقتصادی بوجود آمده، توسعه پروژه‌های عمرانی را در پی داشته و مازاد سرمایه و نیروی کار موجود در جامعه را به محیط ساخت و ساز هدایت می‌نمود. از طرفی افزایش قیمت زمین در کنار سایر هزینه‌های زندگی به ویژه در کلان‌شهری مانند تهران، موجب رونق خرید و فروش زمین و مسکن گردید. با بالا رفتن درآمد ناشی از افزایش فروش نفت، معماری دولتی شکوفا شده و بناهای عمومی شامل: هتل‌های بزرگ، بیمارستان‌ها، ادارات دولتی، بانک‌ها، مراکز تجاری و خرید و مراکز فرهنگی و تفریحی نیز در قامتی نوین توسعه می‌یافت. در روزهای ابتدایی پس از انقلاب سال ۱۳۵۷، در پی کاهش ارتباط با غرب، بسیاری از پروژه‌های در حال اجرا متوقف گردید و قراردادهای دولت‌ها و شرکت‌های خارجی (به ویژه غرب) لغو گردید. آمریکاییان و اروپاییان که از چند ماه قبل از سقوط شاه در حال ترک ایران بودند، پس از وقوع انقلاب با سرعت بیشتری ایران را ترک کردند (Ghobadian, 2021:295).

لزوم تسریع در بازسازی مناطق جنگ‌زده و بی‌توجهی به تجارب جهانی این نوع فعالیت‌ها، دارای نتایج درخشانی از دیدگاه معماری و شهرسازی نبود. سریع، ارزان و بیشتر ساختن جایگزین ملاحظات اجتماعی، اقلیمی، گونه‌شناسی و بومی گردید و این امر معماری را تا حد تامین سرپناهی حداقل تنزل می‌داد.

ایدئولوژی و طبقه‌بندی اجتماعی: طبقه متوسط شهری تهران در آغاز دوران مدرنیته، شامل طبقه متوسط سنتی (روحانیون و بازاری‌ها) و طبقه متوسط جدید (کارمندان حقوق‌بگیر دولت، دانشجویان، روشنفکران، مهندسان و ...) می‌شد. مراکز تفریحی که برای جوانان در نظر گرفته شده بود، عمدتاً در تضاد با ارزش‌های طبقه متوسط سنتی بودند و بیشتر در جهت ایجاد فضایی غربی، سکولار و مصرف‌گرا بودند. به این ترتیب استفاده از تفریحات متعارف ظاهراً حقی عمومی بود، ولی عملاً طبقات متوسط سنتی از آن بهره‌نمی‌بردند (Kalantary, 2017:72). در این دوره پیدایش مراکز خرید جدید با شعبات متعدد خود در سطح شهر، منافع بازاریان مرکز شهر را تهدید می‌کرد، هر چه بر زرق و برق مراکز جدید خرید افزوده می‌شد، از رونق و نشاط بازار سنتی، کاسته می‌گردید و آنچه که از بازار و خیابان‌های اطرافش برجا ماند، بافتی فرسوده بود که مشتری‌های بسیاری را از دست داده بود. پس از پیروزی انقلاب و حاکمیت ضوابط اسلامی، هنجارهای مذهبی مورد تاکید قرار گرفته و گرایش‌های غربی نکوهش گردید. نظام جمهوری اسلامی در دهه اول انقلاب (دولت مهندس موسوی) از ابتدا به برابری و عدالت اجتماعی به عنوان زیربنای توسعه سیاسی پرداخت و در دوره بعد از جنگ (دولت آقای رفسنجانی) نیز در قالب سازندگی اقتصادی-اجتماعی، گسترش و تجهیز زیرساخت‌های لازم برای توسعه را در دستور کار خود قرار داد. در این دوره به دلیل بضاعت اندک داخلی، ... نوعی سنت گرایی را در معماری ایران حاکم می‌کند (Nari Ghomi, 2014:148). این نگاه سنتی مانعی بود برای توسعه بناهای تجاری نوین از جمله بانک‌ها که نماد سرمایه‌داری بودند. لیکن از اواخر دهه ۷۰ شمسی به بعد، افزایش قابل توجه تعداد شعب بانک‌ها و پیدایش بانک‌های خصوصی (مانند: اقتصاد نوین، پارسیان، پاسارگاد و ...) بیانگر تغییر سیاست حاکمیت و کم رنگ شدن رویه‌های سنتی است.

پدیده مدرنیسم و صنعتی شدن: ورود مصالح نوین مانند سیمان و آهن در صنعت ساخت و ساز، محدودیت‌های روشهای اجرایی سنتی را از پیش روی معماران برداشته و راه را برای بروز خلاقیت در آفرینش فضا هموارتر نمود. «اگرچه بخش خصوصی نقش عمده‌ای در گسترش و تهیه مصالح با استانداردهای جدید را داشت، اما برای سرمایه‌گذاری در کارخانه‌هایی مانند سیمان، گچ و ذوب آهن شدیداً محتاج مساعدت‌های دولت بود... در ساختمان‌های بزرگ آجر نقش دیوار جداکننده داشت و به مرور زمان استفاده از شیشه و آهن در ساختمان‌های بزرگ تهران و نماهای بانک‌ها، با الهام گرفتن از تکنولوژی مدرن جا پای خود را در ساخت و ساز کشور باز و صورت معماری در خیابان‌های تهران مملو از این نماها شد» (Sabatsani, 2013:55). «دهه‌های چهل و پنجاه، سالهای جهش به پیش در همه زمینه‌ها بود، ... زیربنای مدرن تهران از سالهای ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ شکل گرفت و توسعه پیدا کرد، در این سال‌ها بود که تهران با ساخت چندین هتل بزرگ، بیمارستان، بانک، مراکز اداری و تجاری و یک تالار اپرا به متروپولی بین‌المللی تبدیل شد» (Shayegan, 2016:121). بطور کلی شهرها در فرآیند مدرنیته تبدیل به کلان‌شهرها شده و عرصه ظهور عناصر جدید، آشنایی زدایی، تنوع و تغییرات بزرگ مقیاس هستند (Parvin, 2021:189).

ضوابط و مقررات حاکم بر معماری و شهرسازی

عبارتست از مجموعه ضوابط و مقررات عمومی که در سطح کشور یا مناطقی از کشور لازم‌الرعایه بوده و به منظور فراهم کردن موازین برنامه‌ریزی و طراحی، به عنوان قانون توسعه موزون و هماهنگ کالبدی از مقیاس کلان تا تک بنا تهیه و به تصویب می‌رسد (Aliloo, 2019:74). قوانین شهری خوب باعث پیش‌بینی‌پذیری و نظم در توسعه شهری از ابعاد گوناگون محیطی، اجتماعی و اقتصادی و به دنبال

آن افزایش تمایل به سرمایه‌گذاری‌های شهری و عملکردهای اقتصادی قوی‌تر و نهایتاً تولید ثروت برای شهر می‌گردد (Habitat, 2016:103). لذا انجام به هنگام این مهم در امور طراحی، اجرا، نظارت و مدیریت، موفقیت در برنامه‌ریزی و ارکان زیربنایی هر کشور را تا حدود زیادی راهگشا خواهد بود. این ضوابط در قالب مدارک فنی با نام‌های متفاوتی چون: استاندارد، آیین‌نامه، مقررات ملی تهیه و ابلاغ می‌گردند. مقررات شهرسازی در کشورهای توسعه یافته حول چهار محور شکل گرفته است: الف) نگاه حقوقی به قوانین و مقررات شهرسازی در مقیاس قانون اساسی یا قوانین مصوب پارلمان. ب) توجه ویژه به صیانت از حریم حقوق عمومی در شهرسازی. ج) الزام قانونی به بهره‌گیری از نقش مشارکتی موثر مردم در فرآیند قانونگذاری شهرسازی. د) تمهید جدی مکانیزم‌های پیگرد قضایی در تخلفات شهرسازی به عنوان عامل مهم بازدارنده (Jalalinab, 2022:2).

برنامه‌های توسعه ملی و طرح‌های جامع شهری: تصویب قانون شهرسازی در سال ۱۳۳۴ از طریق کمیسیون مشترک مجلسین سنا و شورا، نقطه آغازی بر نظام مهندسی امور مربوط به حوزه شهری بود. به دنبال آن قانون تاسیس وزارت آبادانی و مسکن در ۱۳۴۲/۱۲/۲۶ به تصویب رسید و در آن از تهیه و اجرای طرح‌های شهرسازی سخن به میان آمد. سرانجام قانون تاسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در سال ۱۳۵۱ به تصویب رسید که تصمیم‌گیری در خصوص مقررات شهرسازی را از حدود اختیارات یک وزارتخانه فراتر نهاده و در صلاحیت شورایی از وزیران هشت وزارتخانه قرار داد. تدوین طرح جامع و تفصیلی برای شهرها از مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری است. برنامه‌های توسعه پنج ساله که در سازمان برنامه و بودجه طراحی شده بود، انقلاب صنعتی کوچکی را به همراه داشت که مروری بر آمارهای کلیدی تولید عملاً گستره این انقلاب صنعتی را نمایان می‌کند (Abrahamian, 2008). خبر تشکیل جلسات تدوین قانون نظام معماری در تیر ۱۳۵۸ منتشر می‌شود، اراده مدیران «رابطه‌ای» را بر تفکر «ضابطه‌ای» (دانش تخصصی) حاکم می‌کند. به این ترتیب سیستم، به سمت گزینش، افراد «همسازتر با سیستم» بجای «کاراثر برای جامعه» می‌رود، ... به این صورت دوران نظریه‌ها و شور انقلابی به تدریج در گرد و غبار جنگ ناپدید می‌شود و شرایط اضطراری، عملگرایی را بر همه امور حاکم می‌کند، اما لحظه حساس این گسست نظر و عمل، جنگ نیست، بلکه «انقلاب فرهنگی» است (Nari Ghomi, 2014:136).

ناهنجاری‌های موجود در عرصه ساخت و ساز از جمله توسعه چشمگیر افقی و عمودی شهرها، نامتجانس بودن نماهای شهری و آشفتگی در پراکندگی کاربری‌های تجاری و اداری در سطح شهرها، ضعف حاکمیت ضوابط معماری و شهرسازی و یا نبود نظارت و ضمانت اجرا در این خصوص را تایید می‌نماید. در این راستا شاید بتوان تعارض بین ضوابط درون سازمانی برخی از این موسسات (مانند دستورالعمل‌های یکپارچه‌سازی در نما و تابلوهای شعب) با ضوابط برون سازمانی (الزامات شهرداری‌ها) را دلیلی دیگر بر این آشفتگی برشمرد. از طرفی به نظر می‌رسد در طرح‌های جامع شهری در خصوص تعداد و پراکندگی اینگونه موسسات مالی در سطح شهرها با توجه به نیاز جامعه، منطقه‌بندی (بر اساس کاربری) و اثرات سوئی که افزایش بی‌رویه تعداد آن‌ها بر بروز ترافیک و تردد در سطح شهر ایجاد خواهد نمود، ضوابطی تعیین نگردیده است.

مقررات ملی ساختمان: آیین‌نامه‌های ساختمانی مجموعه‌ای از ضوابط و اصول هستند که به منظور تامین ایمنی، بهره‌دهی مناسب، آسایش، بهداشت و صرفه اقتصادی فرد و جامعه تدوین می‌شوند (Razmi, 2021:1). از سال ۱۳۵۲ مطالعات برای تدوین مقررات ملی آغاز و در نهایت در سال ۱۳۶۸ اولین مجموعه‌های مقررات ملی ساختمان تدوین گردید. جدا از انقلاب فرهنگی که خاتمه‌ای دستوری را بر منازعات نظری در صنعت ساختمان بود، مهمترین رویداد تخصصی این دوران، تدوین مقررات ملی ساختمان می‌باشد که پس از یک دوره توقف، مجدداً اواخر سال ۱۳۶۵، وزارت مسکن و شهرسازی اقدام به سازماندهی و راه‌اندازی فعالیت تدوین مقررات ساختمانی نمود (Piri, 2021:109). سال ۱۳۷۵ تدوین مقررات ملی ساختمان ایران مصادف با دو تحول عمده بود: اول تصویب قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان و دوم ایجاد معاونت نظام مهندسی و اجرای ساختمان در وزارت مسکن و شهرسازی و در پی آن تاسیس دفتر تدوین و ترویج مقررات ملی ساختمان در حوزه این معاونت. همانگونه که در سطور بالا نیز اشاره گردید، ارزش مقررات طراحی، کمک به بهبود کیفیت پروژه‌های ساخت و ساز در تمام کشورهاست. به عنوان مثال اتحادیه اروپا هدف خود را برای بهبود بهره‌وری انرژی ۳۲/۵ درصد تا سال ۲۰۳۰ و دستیابی به ساختمان بدون کربن تا سال ۲۰۵۰ قرار داده است. این موارد جز با اقدامات هدفمند و مستمر و همچنین اختصاص بودجه مناسب محقق نمی‌گردد (Razmi and Taheri.J, 2021:2). لیکن به نظر می‌رسد هدف‌گذاری مقررات ملی ساختمان به ویژه در زمینه مفاهیمی چون توسعه پایدار چندان اهمیتی نداشته و دلیل این مدعی نیز کیفیت نه چندان مطلوب ساختمان‌های تولید شده در دهه‌های اخیر می‌باشد.

بطور معمول آیین‌نامه‌ها و استانداردها هر ۵ سال یک بار مورد بررسی و بازبینی قرار می‌گیرند تا همواره با توسعه علم بروز شوند (همان). لیکن برخی مباحث مقررات ملی ساختمان با گذشت بیش از ۱۰ سال از ویرایش قبلی آن‌ها تا کنون مورد بازبینی قرار نگرفته‌اند، از جمله: مبحث دوم (نظامات اداری) مربوط به سال ۱۳۸۴ و مبحث اول (تعاریف)، مبحث دوازدهم (ایمنی و حفاظت کار در حین اجرا)، مبحث

پانزدهم (آسانسورها و پلکان برقی) و میحث بیست و دوم (مراقبت و نگهداری) که آخرین ویرایش آنها به سال ۱۳۹۲ بازگشته، همچنین مباحث سوم (حفاظت ساختمان‌ها در مقابل حریق)، سیزدهم (طرح و اجرای تاسیسات برقی ساختمان‌ها) و بیست و یکم (پدافند غیر عامل) نیز از سال ۱۳۹۵ تا کنون بازنگری نگردیده‌اند. البته مباحث اول و دوم با توجه به پرداختن به تعاریف و نظامات اداری شاید چندان در اولویت بازنگری قرار نگرفته باشند اما سایر موارد از جمله مباحث مربوط به آسانسورها و پلکان برقی و ایمنی و حفاظت در حین اجرا با توجه به نقش برجسته‌ای که در فرآیند اجرایی دارند، مشمول بازبینی در دوره‌های حداقل ۵ ساله خواهند بود.

نشریات سازمان برنامه و بودجه: از نخستین اقدامات به منظور تدوین مجموعه‌ای برای راهنمایی طراحی و اجرای ساختمان‌های اداری، انتشار نشریه شماره ۴۹ با عنوان «بحثی پیرامون فضا در ساختمان‌های اداری» بود که به کوشش امیرحسین افراسیابی سفید دشتی از طریق دفتر تحقیقات و استانداردهای فنی سازمان برنامه و بودجه در تیر ماه ۱۳۵۴، صورت پذیرفت. در مقدمه این مجموعه ضمن بررسی وضع موجود که با توجه به توسعه تشکیلات و سازمان‌های دولتی در آن سال‌ها پرداخته به لزوم نگاهی جدید به ساختمان‌ها به عنوان موجودی زنده اشاره شده و تعریف متفاوتی از معماری بدین شرح ارائه نموده است: «معماری قالبی است برای زندگی که از حرکت‌ها و جنبش‌های انسانها و روابطشان با یکدیگر شکل می‌پذیرد، به این معنی که از قالب‌گیری حرکات یک واحد زنده (انسان) بصورت فضای کار، استراحت و غیره، شروع شده و به ترتیب بصورت خانه‌ها، مغازه‌ها، ساختمان‌های مختلف عمومی، محله‌ها، شهرها و کشورها که قالب‌های بزرگتری برای آحاد بشمار انسانی هستند، ادامه می‌یابد» (Afrasiabi.S, 1975:4). پس از انقلاب نهادهای دولتی از جمله سازمان برنامه و بودجه، برای برنامه‌ریزی به منظور توسعه کشور قواعد و معیارهایی را وضع کردند که بیشتر معطوف به جوانب کمی تولید معماری بود. از جمله این قواعد، نشریه شماره ۶۷ با عنوان «راهنمایی برای اجرای ساختمان بناهای اداری» بود که از طریق معاونت فنی دفتر تحقیقات و معیارهای فنی وزارت برنامه و بودجه با بهره‌گیری از تجارب و تخصص آقای امیرحسین افراسیابی و به همت ایشان در سال ۱۳۶۵ منتشر گردید.

آخرین دستورالعمل صادره، نشریه شماره ۱۷۸ تحت عنوان «ضوابط طراحی ساختمان‌های اداری» تهیه شده از سوی دفتر امور فنی و تدوین معیارهای سازمان برنامه و بودجه است که از طریق مرکز مدارک اقتصادی - اجتماعی و انتشارات سازمان یاد شده در سال ۱۳۷۷ منتشر گردیده و تا کنون نیز ملاک عمل دستگاههای اجرایی و مهندسان مشاور می‌باشد. این دستورالعمل ضمن معرفی فضاهای یک ساختمان اداری، سطوح زیربنای خالص و ناخالص، جمعیت اداری از منظر رده‌بندی شغلی و معماری و سرانه‌ها را تشریح نموده و با ارائه جداول محاسباتی سرانه‌ها، روش محاسبه زیربنا و کنترل سطوح را به منظور افزایش کارایی ارائه نموده است.

با توجه به ترکیبی بودن کاربری بانک‌ها که تلفیقی از عملکرد تجاری و اداری است، همچنین هم در بخش دولتی و هم در بخش خصوصی مشغول به ارائه خدمات به مشتریان هستند، نشریات یاد شده چندان پاسخگوی نیازهای این موسسات نبوده و به نظر می‌رسد بومی‌سازی دستورالعمل‌های یاد شده برای این موسسات متناسب با عملکرد آن‌ها، باید در دستور کار قرار گیرد.

ضوابط مربوط به رعایت حقوق معلولین: مناسب‌سازی محیط برای طیف گسترده‌تری از افراد جامعه مفهومی است که در دهه‌های گذشته دچار دگرگونی‌های متوالی گشته است. شاید در ابتدا این موضوع اشاره به رفع موانع فیزیکی در محیط ساخته شده (محیط بدون مانع) داشته است. در دهه ۱۹۸۰ میلادی، این مفهوم با قابل دسترس شدن ساختمان‌ها و محیط شهری و یا «طراحی قابل دسترس»، دامنه شمول بیشتری یافت. در دهه ۱۹۹۰ میلادی، موضوع «طراحی همه شمول» مطرح گشت و مفهوم مناسب‌سازی را بیشتر گسترش داد و مسایلی نظیر دسترسی آسان به وسایل نقلیه عمومی، ورودی‌های یکسان برای همه، نصب انواع راهنماهای صوتی، تصویری، لمسی و طراحی اجزای ساختمان برای استفاده همه مردم، فارغ از میزان توانایی یا محدودیت آن‌ها را شامل گشت (The Convention, 2014:120). گرچه در متن قانون اساسی به حقوق ویژه معلولین اشاره صریحی نشده و تنها در میان اصول کلی مندرج در آن می‌توان اشاراتی به حمایت‌های قانون‌گذار از این قشر را دریافت نمود، لیکن مصوباتی در نهاد قانون‌گذاری کشور در این رابطه تدوین گردیده از جمله: بند دوم ماده ۳۰ قانون برنامه چهارم توسعه مصوب ۱۳۸۳/۰۶/۱۱ که به مناسب‌سازی فضاهای شهری و روستایی برای جانبازان و معلولین جسمی-حرکتی و اعمال این ضوابط در اماکن و ساختمان‌های عمومی و دولتی تا پایان برنامه چهارم اشاره دارد. قوه مجریه نیز به عنوان نهاد اجرایی، در این حوزه مصوباتی دارد که از آن جمله می‌توان به «آئین نامه اجرایی ماده ۲ قانون جامع حمایت از حقوق معلولان اشاره نمود. همچنین دستورالعمل و ضوابط مناسب‌سازی برای معلولین جسمی و حرکتی که از طریق شورای عالی شهرسازی و معماری در سال ۱۳۷۸ تصویب گردیده و تا کنون نیز ملاک عمل قرار گرفته، از اسناد قابل اعتنا در این حوزه است.

با نگاهی به مقررات فوق چنین استنباط می‌گردد که تعداد سازمان‌های دخیل در امر مناسب‌سازی، همچنین قرار نگرفتن موضوع در اولویت برنامه‌های دستگاههای اجرایی (با توجه به عدم تعیین بازه زمانی مشخص برای تحقق اهداف بالا) و از همه مهم‌تر عدم آگاهی مردم عامه نسبت به اهمیت موضوع که ناشی از فقدان آموزش موثر در این زمینه است، دلایل مهمی برای تحقق نیافتن مناسب‌سازی فضاهای برای استفاده افراد معلول باشد. البته تداخل و تعارض عوامل موثر در موضوع که خود ناشی از نبود سازمانی واحد برای تصمیم‌گیری در این زمینه

است، نیز از موانع دیگر است. به عنوان مثال برای مناسب‌سازی ورودی ساختمان‌های عمومی که سطح ساختمان نسبت به معابر عمومی دارای اختلاف ارتفاع است، یکی از گزینه‌ها بکارگیری سطح شیب دار است که رعایت الزامات فنی برای تامین شیب مناسب با توجه به ابعاد و موقعیت قرارگیری ساختمان و رعایت حریم بدون مانع برای رهگذران در تعارض است. یا در نمونه دیگر تعبیه سرویس بهداشتی مناسب برای استفاده معلولین در بانک‌ها با توجه به رعایت الزامات امنیتی درون سازمانی اینگونه نهادها مغایر می‌باشد. در تدوین ضوابط، حقوق شهروندی افرادی که دچار نقص، محرومیت یا مشکلی خاص هستند، نیازمند توجه بیشتری هستند. به تعبیر یان الیاسون کیفیت جامعه را با چگونگی رفتار آن با آسیب پذیرترین شهروندان اندازه می‌گیرند (Gorji & Shirzad, 2018:138). از نگاه آماری نیز در سال ۱۳۹۳ پژوهشی در قالب پرسشنامه توسط سازمان بهزیستی کشور برای تعیین وضعیت مناسب‌سازی فضاهای عمومی دولتی یا خصوصی در سراسر کشور انجام پذیرفت که اطلاعات حاصل از آن در خصوص دسترسی افراد معلول به مراکز مختلف به شرح جدول ۲ منعکس گردیده است.

جدول ۲- میزان دسترسی افراد معلول به مراکز و فضاهای گوناگون شهری به استناد پرسشنامه سازمان بهزیستی در سال ۱۳۹۳

مرکز	آموزشی	بهداشتی و درمانی	اداری	محیط های شهری
میزان دسترسی	۲۸درصد	۳۸درصد	۳۲درصد	۲۱درصد

موانع و مشکلات ساختمان های عمومی مانند بانک ها (که در طراحی پرسشنامه این پژوهش نیز از آن بهره گیری شده) از نقطه نظر مناسب سازی برای معلولان به سه دسته تقسیم می گردد: الف) موانع و مشکلات دستیابی و ورود به ساختمان. ب) مشکلات حرکت در داخل ساختمان. ج) مشکلات موجود در تسهیلات جانبی ساختمان (Ghadiri, 2014:10).

مواد و روشی تحقیق

این پژوهش از منظر ماهیت و هدف از نوع کاربردی بوده که با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با استفاده از ابزار مطالعات کتابخانه‌ای و انجام پیمایش‌های می‌دانی از جمله پرسش‌نامه در پی یافتن پاسخی برای پرسش پژوهش بوده است. با توجه به پیدایش کاربری‌هایی مانند بانک در دوره مدرنیزاسیون، مطالعات انجام پذیرفته پیرامون مسائل اجتماعی و معماری به عنوان یکی از اجزای بسیار با اهمیت تأثیرگذار و تأثیرپذیر از رویدادهای اجتماعی در دوران یاد شده انجام پذیرفت و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تحولات اجتماعی این دوران بیان گردید. در ادامه با توجه به هدف تحقیق که تأثیر مقررات و ضوابط حاکم بر معماری و شهرسازی بر کالبد فیزیکی بانک‌ها را مورد بررسی قرار داده، مهمترین ضوابط تدوین شده در این حوزه شامل: «برنامه‌های توسعه ملی و طرح‌های جامع شهری، مقررات ملی ساختمان، نشریات سازمان برنامه و بودجه و ضوابط مربوط به رعایت حقوق معلولان» مرور گردیده و در سه دسته‌بندی تقسیم شده به عنوان متغیرهای تأثیرگذار بر کالبد فیزیکی بانک‌ها (به عنوان متغیر تأثیرپذیر) مورد مطالعه قرار گرفتند. برنامه‌های توسعه ملی و طرح‌های جامع شهری با نشریات سازمان برنامه و بودجه تحت یک گروه از مقررات با عنوان ضوابط توسعه شهری و شهرسازی در نظر گرفته شدند. ابزار سنجش و تحلیل داده‌ها پرسش‌نامه‌ای است شامل سی پرسش در سه حوزه مرتبط با متغیرها: مقررات ملی ساختمان که تا حدودی در هم پوشانی با نشریات سازمان برنامه و بودجه بوده (جدول ۳)، ضوابط و طرح‌های توسعه شهری (جدول ۴) و ضوابط مرتبط با رعایت حقوق معلولین و افراد کم توان (جدول ۵) به عنوان متغیرهای تأثیرگذار، طراحی شده که در پرسش‌های طراحی شده تأثیر این ضوابط بر ساختار کالبدی بانک‌ها از دو گروه کارکنان و مشتریان (اصلی‌ترین بهره برداران) به عنوان پرسش شونده‌گان مورد تحلیل آماری قرار گرفت.

جدول ۳- پرسشنامه در خصوص میزان تأثیر مقررات ملی ساختمان بر بناهای ساخته شده با کاربری بانک

متن پرسش	کاملاً موافق	موافق	ممتنع	مخالف	کاملاً مخالف
۱- میزان تأمین نور طبیعی در داخل فضای بانک‌ها کافی است	☐				
۲- وضعیت تهویه و دمای فضای داخل بانک‌ها مناسب است	☐				
۳- امکان خروج آسان در مواقع اضطرار مانند آتش سوزی فراهم است	☐				
۴- احتمال برخورد و سقوط اشیاء هنگام زلزله به حداقل رسیده است	☐				
۵- ارتفاع سقف فضای داخلی مناسب است	☐				
۶- دسترسی به بخش‌های مختلف به آسانی امکان‌پذیر است	☐				
۷- امنیت ساختمان بانک در برابر امکان سرقت در حد مطلوب است	☐				
۸- تأسیسات خطر آفرین مانند تابلوهای برق دور از دسترس می‌باشند	☐				
۹- انعکاس صداهای اطراف مزاحمتی ایجاد نمی‌نماید	☐				

متن پرسش	کاملاً موافق	موافق	ممتنع	مخالف	کاملاً مخالف
۱۰- مقررات ملی ساختمان نقش مؤثری در کیفیت ساختمان بانک‌ها داشته است	☐				

جدول ۴- پرسشنامه در خصوص میزان تأثیر ضوابط توسعه شهری و شهرسازی بر بناهای ساخته شده با کاربری بانک

متن پرسش	کاملاً موافق	موافق	ممتنع	مخالف	کاملاً مخالف
۱- دسترسی به بانک از نظر تردد داخل شهری آسان است	☐				
۲- ساختمان بانک به ساختار فضای سبز شهر آسیب نرساند	☐				
۳- امکان تأمین فضای پارک اتومبیل در داخل و یا اطراف ساختمان بانک میسر است	☐				
۴- نمای ساختمان از نظر زیبایی وضعیت مناسبی دارد	☐				
۵- تناسب ظاهری بین بنای بانک با محیط و ساختمان‌های اطراف وجود دارد	☐				
۶- فعالیت بانک برای کاربری‌های اطراف مزاحمتی ندارد	☐				
۷- کاربری‌ها و فعالیت‌های اطراف ساختمان مزاحمتی برای استفاده از بانک ندارند	☐				
۸- تعداد ساختمان‌های بانک در محدوده مشخص مناسب است	☐				
۹- تجهیزات مورد استفاده بانک مانند دستگاه خودپرداز یا تابلو تبلیغاتی برای معابر عمومی و هم‌جواری‌ها مانعی بوجود نیاورده است	☐				
۱۰- ضوابط و طرح‌های توسعه شهری نقش مؤثری در افزایش کیفیت و بهره‌وری مناسب از ساختمان بانک‌ها داشته است	☐				

جدول ۵- پرسشنامه در خصوص میزان تأثیر ضوابط مرتبط با رعایت حقوق معلولین و افراد کم توان بر بناهای ساخته شده با کاربری بانک

متن پرسش	کاملاً موافق	موافق	ممتنع	مخالف	کاملاً مخالف
۱- دسترسی آسان به داخل فضای بانک برای افراد کم توان فراهم است	☐				
۲- در داخل فضای بانک چیدمان مبلمان و تجهیزات، ایجاد مانع حرکتی ننموده است	☐				
۳- امکان استفاده آسان از تجهیزاتی مانند دستگاه‌های خودپرداز برای افراد کم توان فراهم است	☐				
۴- علائم و نشانه‌های راهنما قابل استفاده برای افراد کم توان می‌باشند	☐				
۵- عرض درب ورودی و سایر ورودی‌های داخلی برای عبور افراد کم توان مناسب است	☐				
۶- در صورت وجود رمپ برای ارتباط سطوح مختلف از شیب مناسب برخوردار است	☐				
۷- در ساخت سطوح از مصالح و مواد غیر لغزنده استفاده شده است	☐				
۸- ابعاد داخلی فضا برای تردد و حرکت افراد کم توان مناسب است	☐				
۹- از تجهیزات کمکی مناسب برای جبران ناتوانی افراد در استفاده از امکانات داخلی فضای بانک استفاده شده است	☐				
۱۰- ضوابط مرتبط با رعایت حقوق معلولین و افراد کم توان در حد قابل قبولی در ساختمان بانک‌ها رعایت گردیده است	☐				

بر اساس آخرین اطلاعات منتشر شده در وب سایت بانک مرکزی، بانک‌های کشور شامل ۲۹ بانک در برگیرنده بانک‌های تجاری دولتی، تخصصی دولتی، غیر دولتی و قرض الحسنه بوده که هر کدام دارای شعب متعددی هستند، جامعه آماری این پژوهش از چهار بانک ملی، کشاورزی، آینده و صادرات در داخل شهر تهران (محدوده شمال و مرکز شهر) انتخاب گردیدند. سنخش روایی گویه‌های پرسشنامه توسط برخی متخصصین حوزه معماری و شهرسازی مورد تأیید قرار گرفته و پایایی پرسش‌نامه نیز با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ به مقدار ۰/۹۰۶/ نشان از انسجام درونی پرسش‌نامه دارد (جدول ۶).

جدول ۶- پایایی پرسشنامه

مؤلفه‌های اصلی	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
تأثیر مقررات ملی ساختمان	۱۰	۰/۸۲۱
تأثیر ضوابط توسعه شهری و شهرسازی	۱۰	۰/۷۲۳
رعایت حقوق معلولین و افراد کم توان	۱۰	۰/۸۳۸
کل	۳۰	۰/۹۰۶

محدوده مورد مطالعه

از آنجاییکه هدف کلی پژوهش پیش روی، بررسی میزان تأثیر ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی بر کالبد بانکها به عنوان یکی از پر مخاطبترین کاربری‌های اداری در ایران بوده و از آنجاییکه این مؤسسات به عنوان نهادهای مدرن سرمایه داری کشور مطرح می‌باشند، عمده فعالیت و پراکندگی آنها در شهرهای بزرگ صورت می‌پذیرد، لذا شهر تهران به عنوان پایتخت کشور که در برگیرنده پر جمعیتترین شهر با بیشترین فعالیت‌های اداری و تجاری است، همچنین بیشترین تعداد شعب بانکها و ساختمان‌های مرکزی آنها در این شهر واقع گردیده است، تهران بهترین گزینه برای انتخاب جامعه آماری برای توزیع پرسش‌نامه در حوزه پژوهش یاد شده مد نظر قرار گرفته. همچنین با توجه به انباشت پول و ثروت در محدوده شمال جغرافیایی شهر و انجام عمده فعالیت‌های تجاری و بازار در مرکز آن، این دو محدوده شهری برای گزینش پرسش شوندهگان انتخاب گردید. همچنین در انتخاب کارکنان بانکها به عنوان نیمی از جامعه آماری پرسش شوندهگان سعی گردیده از طیف متنوعی از بانک‌های مختلف داخل کشور از منظر کاربری شامل: بانک ملی به عنوان یک بانک تجاری دولتی با ۳۳۲۸ شعبه در سطح کشور، بانک کشاورزی به عنوان یک بانک تخصصی دولتی فعال در عرصه کشاورزی با ۱۹۱۴ شعبه در سطح کشور، بانک آینده به عنوان یک بانک غیر دولتی (خصوصی) با ۲۷۶ شعبه و بانک صادرات که نیمی از سهام آن متعلق به دولت و نیمی دیگر خصوصی است با ۱۹۷۵ شعبه در سطح کشور، انتخاب گردیده‌اند. جامعه آماری پژوهش حاضر نیز مطابق با جدول ۷ انتخاب گردیده است.

جدول ۷ - فراوانی جامعه آماری

نمودار	درصد	فراوانی	پاسخ دهندگان	
	۵۰	۵۰	زن	جنسیت
	۵۰	۵۰	مرد	
	۴۰	۴۰	۱۸ تا ۴۰ سال	سن
	۶۰	۶۰	بیش از ۴۰ سال	
	۳۵	۳۵	پایین تر از لیسانس	تحصیلات
	۶۵	۶۵	لیسانس و بالاتر از آن	
	۵۰	۵۰	مشتری	نوع بهره برداری
	۵۰	۵۰	کارمند	

بحث و یافته‌های تحقیق

در طبقه‌بندی متغیرهای تأثیرگذار این پژوهش، با توجه به داده‌های گردآوری شده، به منظور تحلیل آماره‌های توصیفی میانگین متغیرهای پژوهش، مشاهده می‌گردد که متغیر مقررات ملی ساختمان با عدد ۲/۴۵ واجد بیشترین مقدار میانگین، ضوابط توسعه شهری و شهرسازی با عدد ۲/۲۵ و رعایت حقوق معلولین و افراد کم توان با عدد ۱/۳۵ کمترین میانگین در اثرگذاری بر ساختار کالبدی بانکها از دیدگاه پرسش شوندهگان بوده است. در جدول ۸ به بررسی نرمال بودن داده‌ها با استفاده از آزمون آماری کولموگروف-اسمیرنوف پرداخته شده است (متغیرهای C1, C2, C3 میانگین پرسش‌های هر دسته از متغیرها است).

جدول ۸- بررسی نرمال بودن داده‌ها

		C1	C2	C3
N		100	100	100
Normal Parameters ^{ab}	Mean	3.3750	3.3600	2.8400
	Std. Deviation	.53924	.46428	.57066
Most Extreme Differences	Absolute	.118	.111	.122

		C1	C2	C3
	Positive	.075	.103	.080
	Negative	-.118	-.111	-.122
Test Statistic		.118	.111	.122
Asymp. Sig. (2-tailed)		.001 ^c	.004 ^c	.001 ^c
a. Test distribution is Normal.				
b. Calculated from data.				
c. Lilliefors Significance Correction.				

مقدار آماره در جدول بالا (با در نظر گرفتن سطح خطای ۰/۰۵) گویای غیر نرمال بودن داده‌ها برای هر سه متغیر تاثیرگذار بوده که مناسب بودن آزمون ناپارامتری مانند فریدمن را تایید می‌نماید. آماره‌های توصیفی متغیرهای تاثیرگذار در جدول ۹ منعکس گردیده است.

جدول ۹ - آماره‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

		C1	C2	C3
N	Valid	100	100	100
	Missing	0	0	0
Mean		3.3750	3.3600	2.8400
Median		3.4000	3.4000	2.9500
Mode		3.40 ^a	2.90 ^a	3.20
Variance		.291	.216	.326
Skewness		-.268	-.107	-.469
Std. Error of Skewness		.241	.241	.241
Kurtosis		-.862	.930	-.349
Std. Error of Kurtosis		.478	.478	.478
Minimum		2.30	2.20	1.50
Maximum		4.30	4.40	3.70
a. Multiple modes exist. The smallest value is shown				

در نهایت رتبه‌بندی متغیرها به شرح جدول ۱۰ و آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی میانگین‌های بدست آمده از متغیرهای یاد شده در جدول ۱۱ جمع‌بندی گردیده است. سطح معناداری بدست آمده کمتر از ۰/۰۱ بوده که گویای تفاوت میانگین‌های بدست آمده برای متغیرها است، به بیانی دیگر از نگاه پرسش شوندگان عوامل موثر بر ساختار کالبدی بانک‌ها دارای رتبه‌بندی‌های متفاوتی از منظر ویژگی‌های مورد بررسی قرار گرفته، می‌باشند.

جدول ۱۰ و ۱۱: رتبه‌بندی متغیرها و آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی موصوف

Ranks	
	Mean Rank
C1	2.40
C2	2.25
C3	1.35

Test Statistics ^a	
N	100
Chi-Square	67.895
df	2
Asymp. Sig.	.000
a. Friedman Test	

جدول ۱۲: ضوابط تعیین شده در حوزه معماری و شهرسازی از منظر مقطع زمانی

بازه زمانی	مصادیق تاثیرگذار	نمونه موردی
قبل از ۱۳۵۷	تدوین طرح‌های جامع و تفصیلی شهرها	طرح جامع شهر تهران
۱۳۵۷ تا دهه ۸۰	تدوین قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان	مقررات ملی ساختمان
دهه ۸۰ تا کنون	تدوین ضوابط تخصصی گروه‌های خاص و مقررات ایمنی و امنیتی	ضوابط موردی مانند: مناسب سازی مراکز اداری برای معلولین

البته ذکر این نکته الزامی است که تعیین بازه زمانی از منظر پیدایش و تدوین این ضوابط دسته بندی گردیده و به معنای محدودسازی دامنه اثر آن‌ها به ویژه از لحاظ بازه انتهایی نمی‌باشد. چرا که برخی از این ضوابط مانند مقررات ملی ساختمان در ادوار بعدی (که تا کنون نیز ادامه داشته) مورد بازنگری و بروزرسانی قرار گرفته است.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

ضوابط و مقررات مورد بررسی در این نوشتار از دو منظر ملاحظات فنی و رویه‌های حقوقی (منظور همپوشانی و یا تعارض با سایر مقررات وضع شده) مطرح می‌باشند و به نظر می‌رسد در تدوین ملاحظات فنی برای ساختمان‌های عمومی مانند بانک‌ها که مخاطبین آن‌ها طیف گسترده و متنوعی از افراد جامعه را شامل می‌گردد، یکی از موثرترین الزامات توجه به لایه‌های حقوقی، به ویژه چارچوب‌های حقوقی کلان جامعه و قوانین بالا دستی (مانند قانون اساسی) است. لذا مقررات یاد شده که از حدود سی سال پیش به عنوان مجموعه‌ای از حداقل‌های مورد نیاز و بایدها و نبایدهای ساخت و ساز تهیه و در ادواری نیز مورد تجدید نظر واقع گردیده است، با بازبینی دوره‌ای منظم موجب بهبود کیفیت، ترویج مباحث پایداری، تسهیل روندها و کاهش هزینه‌ها خواهد شد. از بین سه گروه از ضوابط بررسی شده در این پژوهش مقررات ملی ساختمان که نسبت به سایر مقررات بیشتر مورد بازبینی و بروز شدن قرار گرفته نیز در نگاه پرسش شوندگان دارای بیشترین تاثیر بر ساختار کالبدی بانک‌ها گردیده و با میانگین ۲/۴ نسبت به مقررات مربوط به رعایت حقوق معلولین و افراد کم توان با میانگین ۱/۳۵ موثرتر تشخیص داده شده است. از دیگر ملزومات مورد نیاز برای اجرای صحیح مقررات و قانون، زمینه سازی لازم جهت اجرای قوانین در کشور است. اصولا در کشورهای پیشرفته زمان اجرای قوانین چند سال پس از تصویب قانون می‌باشد تا زیرساخت‌های لازم جهت اجرا و همچنین منابع مالی مورد نیاز برای اجرای قانون مشخص گردد. متأسفانه در کشور ما عموماً زمان اجرا تقریباً بلافاصله پس از ابلاغ قانون صورت می‌پذیرد که منابع مالی آن نامشخص و آگاهی سازی حول و حوش موضوع و هماهنگی (بین دستگاه‌های اجرایی) بدرستی انجام نپذیرفته است. در نتیجه ضوابط و مقررات با ساز و کار و فرآیند اجرا متناسب نیست. در راستای پاسخ به پرسش پژوهش، با در نظر گرفتن شرایط موجود سیمای شهری در ایران، که پراکندگی و عدم پیروی از استانداردهای مشخص را متبادر می‌نماید، به نظر می‌رسد ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی در سامان بخشی به فضاهای شهری چندان موفق عمل ننموده است. بطور کلی شاید منشأ چنین رخدادی را در عدم هماهنگی بین قوانین وضع شده در حوزه‌های گوناگون همچنین تعیین ضوابط از طریق سازمان‌های متعدد بصورت موازی و فقدان ضمانت‌های اجرایی برای قوانین موصوف ریشه یابی نمود. در خصوص مقررات مربوط به رعایت حقوق معلولین و افراد کم توان که دستگاه‌های اجرایی مختلفی چون: سازمان بهزیستی، بنیاد شهید و امور ایثارگران، شهرداری‌ها و بسیاری از نهادهای دیگر در زمره سیاست‌گذاران برای این حوزه هستند، نتایج پرسش نامه‌ها اثربخشی کمتری را در پی داشته است.

در نهایت پیشنهادات زیر در راستای اثرگذاری هر چه بیشتر ضوابط و مقررات حاکم بر توسعه بناهای عمومی بر افزایش کیفیت اینگونه فضاها به شرح زیر ارائه می‌گردد:

۱ - نظر به اینکه از جمله اهداف آیین نامه‌ها تامین ایمنی و افزایش قابلیت اطمینان، بهره دهی مناسب و اثربخشی، آسایش و بهبود شرایط زندگی، بهداشت، توسعه پایدار و ملاحظات اقتصادی است، رعایت حاشیه ایمنی مناسب (نه بالاتر از حد نیاز) به ویژه در ساختمان‌های طراحی شده برای نهادهای عمومی و دولتی، تحقق اهداف یاد شده را از منظر بهره دهی، توسعه پایدار و ملاحظات اقتصادی، تضمین خواهد نمود.

۲ - با توجه به تدوین مقررات و ضوابط در مقیاس ملی، بندها و ضوابط مطروحه بصورت کلی بیان شده و شرایط خاص منطقه‌ای نظیر موقعیت جغرافیایی، شرایط آب و هوایی و ملاحظات منطقه‌ای چندان در آن مورد تاکید قرار نگرفته است. در حالیکه نیاز به مطالعات محلی در حوزه‌های انرژی، نگهداری ساختمان، مصالح و فن‌آوری‌های نوین در برخی اقلیم‌های کشور ضروری به نظر می‌رسد.

۳ - لزوم بررسی تناسب ساز و کارها همچنین ضعف‌های موجود در فرآیند ضمانت اجرایی و نظارت بر انطباق طرح‌ها و بناهای ساخته شده با مفاد ضوابط و مقررات ابلاغی، از دیگر چالش‌های موجود در این زمینه است. لذا اجتناب از اعمال سلیقه‌های شخصی و تداوم در بازنگری و بروز رسانی ضوابط کمک شایانی است به کاهش مشکلات در فرآیند اجرا.

۴- در نهایت تعدد دستگاه‌های مرتبط با موضوع و نبود رویه واحد و هم راستا، در نتیجه بروز تعارض در ضوابط و مقررات وضع شده یا موازی کاری توسط سازمان‌های مختلف، مشکلاتی را در وضع ضوابط و مقررات همه شمول در پی داشته که همسو سازی مقررات وضع شده با کاهش و سبک سازی دستگاه‌های متولی تا حدودی چاره ساز خواهد بود.

References

- Abrahamian, E. (2008). *A history of modern Iran* (M. E. Fataahi, Trans.). Nashr-e Ney.
- Afrasiabi, S. A. H. (1975). *A discussion about space in office buildings* (Publication No. 49). Program and Budget Organization, Bureau of Research and Technical Standards.
- Afrasiabi, S. A. H. (1986). *Guidance for the construction of office buildings*. Ministry of Planning and Budget Publications.
- Aliloo, M., Mirgholami, M., & Hashempoor, P. (2019). Analysis of the impact of the urbanism and architecture rules and regulations on the physical structure of neighborhoods. *Journal of Urban Planning Knowledge*, 3(1), 71–83. https://upk.guilan.ac.ir/article_3553.html
- Alizadeh, S. H., & Ghaderi, T. (2015). Examining the central social issue of Tehran in the first years of the Islamic Revolution until the end of the war and its relationship with the prevailing social conditions. *Journal of Iranian Social Science Studies*, 11(43), 147–161.
- Ansari, H. R. (2016). *An analysis of contemporary Iranian architecture*. Sabzan Publications.
- Ayatollahi, H. (2001). *Iran: History of art*. Al-Hoda Publications.
- Bani-Mas'ud, A. (2015). *Iranian contemporary architecture* (6th ed.). Honar-e Memari Publications.
- Ghadiri, S. (2014). *Directory of urgent measures for administrative centers (for disabled people): Blue book of architecture*. Naghous Publications.
- Ghobadian, V. (2021). *Styles and concepts in Iranian contemporary architecture* (2nd ed.). Elm-e Memar Publications.
- Gorji, A. A., & Shirzad, Z. N. (2018). The status of the rights of persons with disabilities in the field of urban rights. *Journal of Strategic Studies of Public Policy*, 8(26), 137–163.
- Hassanpur, N., et al. (2017). Comparative study of the role of foreign architects in Iran's and Turkey's contemporary architecture during 1300–1357 S.H. *Motale'at-e Tatbiqi-e Honar*, 7(13), 133–148. <https://doi.org/20.1001.1.23453842.1396.7.13.3.7>
- Jalalinasab, M., & Jafari, A. (2022). An analysis of the fundamental legal components in the urban planning regulations of leading countries. *Journal of Modern Interdisciplinary Research in Law*, 2(2), 1–18.
- Kalantary, A. B., & Sedighi, M. K. (2017). From demanding the right to the city to the formation of the urban revolution (Tehran, 1979). *Journal of Urban Sociological Studies*, 7(23), 53–78.
- Moazemi, M., & Hojjat, E. (2018). Origins of cultural gaps and perplexities in contemporary Iranian architecture. *Armanshahr*, 10(21), 103–112.
- Nari Ghomi, M. (2014). Changing views of the architectural profession in Iran toward technology after the Islamic Revolution (1979–2010). *Journal of Iranian Architecture Studies*, 2(4), 131–150.
- Parvin, H., & Alizamani, A. A. (2021). The possibility of meaningful life in modern metropolises with a focus on modern architecture. *Journal of Philosophy and Theology*, 25(4), 186–218.
- Piri, J., et al. (2021). Study of social thoughts affecting changes in the physical-spatial texture of cities with emphasis on architecture before and after the 1978 Revolution. *Quarterly of New Attitudes in Human Geography*, 13(2), 91–113. <https://doi.org/20.1001.1.66972251.1400.13.2.5.6>
- Razmi, B. (2021). *Expert opinion on the 22 topics of the National Building Regulations*. Islamic Parliament Research Center.
- Razmi, B., & Taheri, S. J. (2021). *National building regulations of Iran: Status, conditions of compilation and promotion* (2nd ed.). Islamic Parliament Research Center.
- Sabatsani, N. (2013). Introductions to some factors influencing contemporary Iranian architecture between 1320 and 1357 S.H. *Armanshahr*, 6(11), 49–60.
- Shayegan, D. (2016). *Dar jostojoo-ye faza-haye gom-shodeh*. Farhang-e Moaser Publications.
- UN-Habitat. (2016). *Rules of the game: Urban governance and legislation*. World Cities Report.
- United Nations. (2014). *The convention on the rights of persons with disabilities training guide* (Professional Training Series No. 19). United Nations Publications.